

له کووید-۱۹ په تړاو کې ټولنيز شرم او يا پيغور

د ټولنيز شرم او يا پيغور د مخنيوي او د هغې تر هدف لاندې راوستلو لپاره لارښود¹

د هدف وړ مخاطبان: دولت، رسنۍ او هغه سيمه ييز سازمانونه چې د کرونا د نوي ويروس ناروغۍ په برخه کې کار کوي.

ټولنيز شرم او يا پيغور څه شی دی؟

ټولنيزه شرم او يا پيغور د روغتيايي چارو له نظره، له يو کس يا د کسانو له يوې ډلې سره چې د ځينو ځانگړتياوو لرونکي وي يا په کومه ځانگړې ناروغۍ باندې اخته وي د منفي اړيکو څخه عبارت ده. د يوې ناروغۍ د خپرېدو په ترڅ کې، دا په دې معنی ده چې په ناروغۍ اخته کسان په نښه شوي وي، له هغوی سره سلېقه يي چلند کېږي، له تبعيض (ټوپېر) سره مخامخ کېږي، له هغوی سره په بيل ډول چلند کېږي او/يا د يوې ناروغۍ د درلودلو له امله، خپل اجتماعي موقف له لاسه ورکوي.

داسې چلندونه کولی شي په هغو کسانو باندې چې به ناروغۍ اخته وي او همدارنگه د هغوی په پالونکو، کورنيو، خپلوانو او ټولنو باندې منفي اغيزې ولري. هغه کسان چې په دې ناروغۍ اخته ندي، ليکن له دې ډلې کسانو سره گډې ځانگړنې ولري، هم کيدای شي له ټولنيز شرم او يا پيغور څخه وگرېږي.

د کووید-۱۹ اوسنی خپراوی د هغو کسانو د ټولنيزې بدنې او له هغوی سره د ټوپېرې چلند لامل شوی دی کوم چې له ځانگړي قوم سره تړاو لري او همدارنگه د هغه چا په وړاندې چې فکر کېږي له ويروس سره په تماس کې راغلی دی.

کووید-۱۹ ولې دومره ټولنيز شرم او يا پيغور منځته راوړي؟

له کووید-۱۹ سره د شرم او يا پيغور کچه له لاندې دريو مهمو عواملو سره تړاو لري: (۱) دا ناروغي يوه نوې ناروغي ده او د هغې په هکله ډيرې ناپېژندل شوي موضوعات شتون لري؛ (۲) مور په زيات باور سره له ناپېژندل شوو موضوعاتو څخه وېرېږو؛ او (۳) په آسانۍ سره کولی شو دې وېرې ته له «نورو» سره تړاو ورکړو.

دا د پوهاوي وړ ده چې د وگړو په منځ کې سربدالي، اضطراب او ويره شتون لري. له بده مرغه چې دا عوامل د مضرو ځيرو د تقويت لامل هم کېږي.

د ټولنيز شرم او يا پيغور پايله څه ده؟

شرم او يا پيغور او شرم کولی شي ټولنيزې اړيکې له خطر سره مخامخ کړي او د ډلو د ټولنيز احتمالي تجريد لامل شي، چې کيدای شي داسې وضعيت منځته راوړي چې احتمالاً د ويروس لا زيات خپرېدو رامنځته کړي، نه دا چې هغه راکم

¹ په دې چکلسټ کې د جانز هاپکينز د مفاهيمي پروگرامونو د مرکز سپارښتنې شاملې دي، چمتو جال (READY Network)

کړي. دا کيدای شي د روغتيا په برخه کې د جدي ستونزو لامل شي او د ناروغی د کنترول په برخه کې ستونزې راولاړي کړي.

شرم او يا پيغور کولی شي:

- خلک د تبعيض د مخنيوي په موخه، د ناروغی پټولو ته اړباسي.
- خلک د روغتيايي مراقبت له سملاسي لټون څخه منصرف کړي.
- هغوی د سالم چلند له خپلولو څخه ناهيلي کړي.

څرنگه کولی شو ټولنيز شرم او يا پيغور سره چلند وکړو؟

شواهد په وضاحت سره څرگندوي چې د ساري ناروغيو سره په تړاو کې شرم او يا پيغور او ويره، د هغو په وړاندې غبرگون کېدوي. هغه څه چې اغيزمن دي دا دي چې خلک په روغتيايي خدمتونو او مشاورې باندې باوري کړو، له زيانمنو شوو کسانو سره يوزریتوب څرگند کړو، ناروغي درک کړو، اغيزمن او عملي تدابیر تر لاس لاندې ونيسو تر څو خلک وکولی شي له ځان او خپلوانو سره مرسته وکړي تر څو خوندي پاتې شي.

د کووید-۱۹ په هکله له خلکو څخه د ملاتړ په برخه کې زموږ د مفاهمي څرنگوالی له دې ناروغی سره د مبارزې په برخه کې مرسته کوي او په دې توگه خلک کولی شي چې د ويرې او شرم او يا پيغور د مخنيوي په برخه کې اغيزمنې کړني تر سره کړي چې دا ټول حياتي ارزښت لري. داسې يوه فضا بايد رامنځته شي چې په هغې کې ناروغي او د هغې اغيزې په ډاگه، رښتینې او اغيزمنه توگه تر بحث لاندې راوستل شي او وځیرل شي.

دلته د ټولنيز شرم او يا پيغور د تر هدف لاندې د راوستلو د څرنگوالي او د هغې له پيچلتيا څخه د مخنيوي په هکله څو ټکي شتون لري:

- (۱) ټکي يا کلمات اهميت لري: د کرونا د نوي وېروس (کووید-۱۹) په هکله د خبرو کولو په وخت کې ويل او نه ويل.
- (۲) خپل کارونه تر سره کړئ: د شرم او يا پيغور د له منځه وړلو لپاره ساده وړاندیز و طرح.
- (۳) مفاهموی ټکي او بيغامونه.

ټکي اهميت لري:

د کرونا وېروس د ناروغی په هکله د خبرو کولو په وخت کې له ځينو کلماتو (مثلاً مشکوکه پيښه، تجريد...) او ځانگړې ژبې څخه کار اخيستل کيدای شي د خلکو لپاره منفي مانا ولري او بدنموونکی چلند لا زيات کړي. هغه کولی شي شته منفي څيرې يا د دې ناروغی او نورو عواملو تر منځ کاذب فرضيات او اړيکې غښتلې کړي، پراخه ويره رامنځته کړي يا هغه کسان چې په دې ناروغی اخته دي له انساني چلند بې برخه کړي.

دا کيدای شي خلک له چان، آزمايښت او قرنطین څخه منصرف کړي. موږ توصيه کوو چې د خلکو په وړاندې بايد د رسنيو په گډون «په لومړي گام کې د ژبې په واسطه» د اړيکو نيولو له ټولو لارو چارو څخه کار واخيستل شي تر څو هغوی ته درناوی وشي او هغوی ته ځواک ورپه برخه کړي. هغه کلمات چې په رسنيو کې کارول کيږي ځانگړی اهميت لري، ځکه چې دا کلمات د کرونا د نوي وېروس (کووید-۱۹) په هکله د ژبې او مفاهمي په سمبالتيا کې ارزښت لري. منفي رپوټونه دا ځواک لري چې په هغو کسانو باندې چې د کرونا د نوي وېروس (کووید-۱۹) د لرلو په هکله شکمن وي، ناروغانو او د هغوی په کورنيو او اغيزمنو شوو ټولنو باندې اغيزه وښيني.

د ټوليزې ژبې او ټکي بدنموونکي ترمنالوژۍ د گټې اخيستني د څرنگوالي په هکله ډيرې وتلي بيلگي شتون لري چې د

داسې ناروغيو د نړيوالې شپوع او خپراوي د کنترول په هکله مرسته کوونکي دي، لکه: ایچ آی وي، نری رنځ او د خوکي انفلوانزا.²

ویل او نه ویل

لاندې د هغې ژبې اړوند چې د کرونا د نوي ویروس د ناروغی (کوویډ-۱۹) په هکله د خبرو کولو په وخت کې باید ورڅخه کار واخیستل شي ځینې ویل او نه ویل شتون لري:

ویل- د کرونا د نوي ویروس د ناروغی (کوویډ-۱۹) په هکله خبرې وکړئ
نه ویل- دې ناروغی ته له کومې جغرافیې، قوم یا نژاد سره تړاو مه ورکړئ، دا «د ووهان ویروس»، «د چین ویروس» یا «آسیایي ویروس» ورته مه وایئ.
د دې ناروغی یعنې د کوویډ-۱۹ رسمي نوم عمداً داسې غوره شوی دی تر څو له بدنې څخه مخنیوی وشي – چې په هغه کې «کو» د کرونا معنی، «وي» د ویروس معنی او «د» د ناروغی (disease) معنی ورکوي او د ۱۹ عدد په دې معنی دی چې دا ناروغي په ۲۰۱۹ کال کې څرگنده شوي ده.

ویل- «په کوویډ-۱۹ د اخته شویو کسانو»، «د کوویډ-۱۹ په وړاندې تر درملني لاندې راغلو کسانو»، «له کوویډ-۱۹ څخه د جوړو شویو کسانو» یا «د کوویډ-۱۹ له امله د مړو شویو کسانو» په هکله خبرې وکړئ.
نه ویل- په دې ناروغی د اخته کسانو په وړاندې داسې کلمات مه کاروئ، لکه: «د کوویډ-۱۹ پېښې» یا «قربانیان».

ویل- «د هغو کسانو په هکله چې کیدای شي کوویډ-۱۹ ولري یا «هغه کسان چې کیدای شي احتمالي احتمالي کوویډ-۱۹ ولري» خبرې وکړئ.
نه ویل- «د کوویډ-۱۹ د مشکوکینو» یا «د مشکوکو پېښو» په هکله خبرې مه کوئ.

ویل- د هغو کسانو په هکله چې په کوویډ-۱۹ «اخته» یا «مبتلا» کېږي خبرې وکړئ.
نه ویل- د هغو کسانو په هکله چې «کوویډ-۱۹ لیردوي»، «نور کسان منتوي» یا «ویروس خپروي» خبرې مه کوئ، ځکه چې دا مسئله عمدي سرایت گڼل کېږي او د ملامتیا لامل کېږي.
له تبعیضي یا غیر انساني کلماتو څخه کار اخیستل، داسې تصور رامنځته کوي چې ګواکې په ناروغی اخته کسان، په یو ډول نه یو ډول سره، د ناسم عمل مرتکب شوي دي یا له بشري پلوه، زموږ په پرتله، په ټیټه کچه کې قرار لري، د شرم او یا پیغور احساس کوي، د یوزریتوب له نظره کمزوري دي او د درملني، یا چان، آزمایش او قرنطین په وړاندې جدي نالیوالتیا څرگندوي.

ویل- د کوویډ-۱۹ د خطرونو په هکله د علمي معلوماتو او وروستیو رسمي سپارښتنو پر بنسټ، په پوره دقت سره خبرې وکړئ.
نه ویل- ناتائید شوي ګونګوسي مه تکراروئ او هغه مه شریکوئ او داسې مبالغوي اصطلاحاتو له کارولو څخه ډډه وکړئ چې ویره منځته راوړي، لکه: «طاعون»، «آخزمان» او داسې نور.

ویل- مثبتې خبرې وکړئ او د وقایوي او معالجي کړنو په اغیزمنتوب باندې ټینګار وکړئ. د ډیری کسانو لپاره دا یوه داسې ناروغي ده چې هغوی کولی شي په دې باندې برلاسي شي. داسې ساده ګامونه شتون لري چې مور ټول کولی شو هغه د خپل ځان، خپلوانو او زیان منونکو کسانو د خونديتوب لپاره پورته کړو.

²UNAIDS terminology guidelines: from 'AIDS victim' to 'people living with HIV'; from 'fight against AIDS' to 'response to AIDS'.

نه ویل- په منفي یا تهدیدوونکو پیغامونو باندې ټینګار مه کوئ یا هغو ته پاملرنه مه کوئ. مور باید اوږه په اوږه کار وکړو تر څو له تر ټولو زیاتو زیان منونکو کسانو سره مرسته وکړو.

ویل- د کرونا په نوي ویروس د اخته کېدو د مخنیوي لپاره د محافظتي تدابیرو د نیولو پر اغیزمنتوب او همدارنګه وختي چان، آزمایښت او درملنه باندې ټینګار وکړئ.

خپل مسولیت تر سره کړئ

دولتونه وګړي، رسنۍ، مهم مخه ور کسان او ټولني د هغې شرم او یا پیغور د مخنیوي او درولو په برخه کې چې د چین د خلکو او په عمومي ډول سره د آسیا د خلکو په وړاندې شتون لري مهمه ونډه لري. مور ټول باید د ټولنیزو رسنیو د اړیکو د نیولو یا د اړیکو له نورو لارو چارو څخه د ګټې اخیستنې په وخت کې، هدفمن واورو او پام باید وکړو او د کرونا د نوي ویروس د ناروغۍ (کوویډ-۱۹) په هکله باید له ځانه ملاتړی چلند څرګند کړو.

دلته له بدنمونکي چلند سره د مقابلي لپاره د ممکنه کړنو په هکله څو بیلګې او ټکي ذکر شوي دي:

- **د واقعیتونو خپرول:** د کرونا د نوي ویروس د ناروغۍ (کوویډ-۱۹) د سرایت او درملني د څرنګوالي او د انتان د مخنیوي په هکله د ناکافي پوهې له وجې نه کېدای شي شرم او یا پیغور زیاته شي. د غیرګون څرګندولو په وخت کې د اغیزمنو شوو سیمو، د ټولني او هیواد اړوند دقیق معلومات د راټولولو، توحید او خپراوي، د کوویډ-۱۹ په وړاندې د وګړو او ډلو زیانمنتیا، د درملني غور اوږو او دا چې مراقبت او معلوماتو ته د لاسرسۍ په خاطر باید چیرته مراجعه وشي، د لومړیتوب حق ورکړئ. له ساده ژبې څخه کار واخلئ او د کلینیکي اصطلاحاتو له کارولو څخه ډډه وکړئ. ټولنیزې رسنۍ، زیاتو کسانو ته په کم لګښت سره د روغتیايي معلوماتو د رسولو په برخه کې نسبتاً ګټورې دي.³
- **د ټولني د مخه ورو کسانو رابنګیلول:** د داسې کسانو رابنګیلول، لکه مذهبي مشران تر څو د هغو کسانو په هکله څرګندوني ولري کوم چې له بدنمۍ سره مخامخ شوي دي او دا چې له هغوی څخه باید څرنگه ملاتړ صورت ونیسي، یا نامتو او د درناوي وړ کسان رابنګیل کړئ تر څو هغه پیغامونه خپاره کړي کوم چې د بدنمۍ د راکمولو لامل کېږي. دا معلومات باید بڼه هدفمن وي او له هغو نامتو څېرو څخه چې غوښتنه شوي تر څو دا معلومات شریک کړي، هغوی خپله هم باید په هغه کې بنګیل واورسي او له جغرافیایي او فرهنګي پلوه باید د موخي وړ مخاطبینو لپاره مناسب وي. یوه بیلګه کېدای شي یو ښاروال (یا یو بل مخه ور کس) وي چې په ژوندۍ بڼه په ټولنیزو رسنیو کې راڅرګندېږي او د چینایي ټولني له رهبر سره لاس ورکوي.

³ د نایجیریا هیواد، د ایبولا خپراوي چې په لویدیځه افریقا کې یې درې نور هیوادونه هم په ۲۰۱۴ کال کې اغیزمن کړ په بریالیتوب سره مهار کړ چې دا کار یې د داسې هدفمنو رسنیو کمپاینونو په واسطه تر سره کړ د کومو په ترڅ کې چې کره معلومات او د غولونکو پیغامونو تصحیح د ټویټر او فیسبوک له لارې خپرېدل. دې مداخلې ځانګړی اغیزمنتوب درلود، ځکه چې نړیوالو نادرولتي سازمانونو (NGOs)، په ټولنیزو رسنیو کې اغیزه لرونکو کسانو، نامتو کسانو او انټرنټي خپروونکو (bloggers) له خپلو پراخو سیستمونو څخه د رجعت ورکولو او د معلوماتو د شریکولو او د روغتیايي مفاهمي په هکله د شریک کړای شوو اختیاراتو په برخه کار واخیست. Fayoyin, A. 2016. په افریقا کې، په روغتیايي مفاهمي کې د ټولنیزو رسنیو رابنګیلول: کړنچارې، پایلې او تجربې. د ټولیزو اړیکو او ژورنالیزم مجله، 6(315)

⁴ «د آنجلینا جولي» اغیز یا «Angelina Jolie effect» د عامه روغتیا د مفاهمي د څېړونکو په واسطه منځته راغلی دی تر څو وروسته له هغه چې اداکاره آنجلینا جولي په ۲۰۱۳ کال کې د دواړو ټیانو له غوڅولو (مضاعفه ماسټکتومي) سره مخامخ شوه او د دې عملیات په هکله ډیر رپوټ ورکړای شو، د ټیانو د سرطان د جنیټیکي مسایلو په هکله مخ په زیاتېدونکې انټرنټي لټون او آزمویني د ګڼ شمیر کلونو لپاره ځانګړې شوې. «اغیزه» څرګندوي چې له معتبرو سرچینو څخه تائیدونه کولی شي چې د خلکو له لوري د کوویډ-۱۹ په هکله د پوهاوي د لټون او د روغتیايي خدمتونو د جذب په برخه کې د هغوی چلند اغیزمن وي.

- د هغو سیمه ییزو وگړو آوازونه، داستانونه او انځورونه تقویه کړئ چا چې د کرونا د نوي ویروس ناروغي (کوویډ-۱۹) تیره کړي وي او روغ شوي وي، یا یې له یو دوست څخه د شفاموندني په بهیر کې ملاتړ کړی وي، تر څو په دې مسئله باندې ټینګار وشي چې ډیری کسان له کوویډ-۱۹ څخه بیرته روغیږي. همدارنګه، د «اتل» د کمپاین په پلي کولو سره، له هغو پالونکو او روغتیايي کارکوونکو څخه قدر دانی وکړئ چې کیدای شي احساس د شرم او یا پیغور کړي وي. د ټولني رضاکاران هم په ټولنه کې د شرم او یا پیغور د پدیدې د راکمولو په برخه کې مهم رول لوبوي.

- له دې څخه ډاډ تر لاسه کړئ چې د مختلفو اقوامو انځور وړاندې کوئ. ټول مواد باید متنوع ټولني چې یوه په بلې باندې اغیزه ولري او د کوویډ-۱۹ د خپرېدو په مخنیوي کې سره کار کوي په ډاګه کړي. ځانونه ډاډمن کړئ چې څیرې، سمبولونه او قالبونه بهي طرفه وي او ځانګړي ډلې په پام کې نه نیسي.

- اخلاقي ژورنالیزم یا رسنیز اخلاق: هغه ژورنالېستي رپوټونه چې له بریده زیات په فردي چلند او په هغو ناروغانو باندې متمرکز وي چې په کوویډ-۱۹ اخته دي او هغه خپروي کیدای شي د داسې کسانو د لای زياتي بدنایي لامل شي. د بیلګې په توګه، ځینې رسنۍ د کوویډ-۱۹ په سرچینه باندې تمرکز کوي او هڅه کوي په هر هیواد کې «د ناروغانو صفروالی» په ګوته کړي. د واکسین او درملني په موندلو باندې ټینګار کول کیدای شي ویره زیاته کړي او داسې یو انځور منځته راوړي چې ګواکې مور اوس د انتان د مخنیوي وړتیا نلرو. د هغه په ځای د انتان د مخنیوي د بنسټیزو کړنو، د کوویډ-۱۹ د نښو نښانو او د روغتیايي مراقبت د لټون د وخت په هکله مطالب ترویج کړئ.

- تړاو لرل: د شرم او یا پیغور او څیرو تر هدف لاندې راوستلو په برخه کې ګڼ شمیر نوښتونه شتون لري. د یو مثبت خوځښت او چاپیریال د رامنځته کولو په موخه له دې فعالیتونو سره تړاو لرل چې د ټولو وگړو په وړاندې د پالنې او یوزریتوب څرګندونه کوي مهم دي.

مفاهموي ټکي او پیغامونه

د کرونا د نوي ویروس (کوویډ-۱۹) د خپرېدو په پرتله ناسم معلومات یا «infodemic» او ګونګوسی په زیاتي چټکۍ سره خپریږي. دا مسئله، د هغو کسانو په وړاندې د شرم او یا پیغور او تبعیض (توپیر) په ګډون چې د ناروغۍ د خپرېدو په سیمو کې ژوند کوي په منفي اغیزو کې زیاتوالی راولي.

مور د دې ناروغۍ د نوي خپرېدو د زیانمنو شوو ټولنو او کسانو د ملاتړ لپاره ټولیز یووالي، واضح او عملي معلوماتو ته اړتیا لرو.

ناسمې انګیرنې، ګونګوسی او ناسم معلومات د بدنایي او تبعیض لامل کیږي او د غبرګون په هڅو کې هم خنډ رامنځته کوي.

- ناسمې انګیرنې اصلاح کړئ او په ورته وخت کې دا ومني چې که بنسټیزه فرضیه ناسمه هم وي، د خلکو احساسات او د هغوی متعاقب کړه وړه ډیر رښتیني وي.
- وقایوي کړنې، ژوند ژغورنکې کړنې، وختي چاڼ او درملنه ترویج کړئ.

د ناروغۍ د لای زيات خپرېدو د مخنیوي او د ټولنو د انډېبنو د راکمولو په موخه ټولیز یووالي او نړیوالې همکارۍ ته اړتیا ده.

- د هغو کسانو یا ډلو د تجارو او مبارزو د روایتونو تفصیلات یا د زړه سوي داستانونه چې د کرونا له نوي ویروس (کوویډ-۱۹) څخه اغیزمن شوي دي شریک کړئ.
- له هغو کسانو څخه چې د دې خپراوي په وړاندې د غبرگون څرگندولو په لومړۍ کړنځه کې قرار لري (د روغتیايي مراقبتونو کارکوونکي، رضاکاران، د ټولني مشران او داسې نور) ملاتړ وکړئ او هغوی وهڅوئ.

حقایق به د کرونا د نوي ویروس (کوویډ-۱۹) د خپراوي خنډو وگرځي، نه دا چې ویره

- د ناروغۍ به هکله حقایق او دقیق اطلاعات شریک کړئ.
- گونگوسی او څیرې له شرم او یا پیغورونو سره مخامخ کړئ.
- کلمات په خورا دقت سره غوره کړئ. زموږ د اړیکو څرنگوالی کولی شي د نورو کسانو په چلند باندې اغیزه وکړي (ویل او نه ویل پورته وگورئ).